

І. Гуменюк,
методист лабораторії методичного забезпечення,
викладач кафедри методики викладання навчальних предметів,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
ib_gr60@ukr.net

Формування в учнів рефлексивних умінь на уроках англійської мови

Анотація. У статті розглядається проблема формування в учнів рефлексивних умінь на уроках англійської мови, описано діяльність учителя щодо створення умов для розвитку рефлексивних умінь учнів, які допоможуть їм у досягненні позитивних результатів навчання під час формування іншомовної компетентності. У роботі зазначається, що відсутність самопізнання, умінь аналізувати результати навчання, власні думки, неупереджено оцінювати свої можливості, отриманий результат, успіх або прогалини у навчанні, визначати причину помилки, планувати подальші дії негативно впливають не тільки на освітній процес, а й на все майбутнє особисте життя. Сформовані рефлексивні вміння та навички можуть стати основою для розвитку в учнів умінь ХХІ століття, допоможуть бути активними, мобільними, готовими до постійного самовдосконалення. Ця стаття допоможе вчителям вибрати напрями роботи, що сприяють розвитку рефлексивних умінь учнів на уроках англійської мови.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивні вміння, розвиток рефлексивних умінь учнів.

I. Humeniuk,
Methodologist of the Methodical Support Laboratory,
Teacher of the Department of Methods of Teaching
Subjects, Municipal Institution «Zhytomyr Regional In-
Service Teachers` Training Institute» of Zhytomyr
Regional Council
ib_gr60@ukr.net

The formation of students' reflective skills at the English lessons

Abstract. The article examines the problem of students` formation of reflective skills at the English lessons, describes teachers` activities in creating conditions for developing students` reflective skills which can help them to achieve positive learning results during the formation of foreign language competence. It is mentioned that the lack of self-knowledge, the ability to analyze the results of learning, thoughts,

success or weaknesses, to determine the cause of mistakes, to plan further actions negatively affect not only the educational process but also the entire future personal life and formed reflective skills and abilities can become the basis for the development students` 21st century skills and will help them to be active, mobile, ready for long-life self-improvement. This article will help teachers in their practical work to develop students` reflective skill.

Keywords: reflection, reflective skills, development of students` reflective skills.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як зазначено у Державному стандарті базової середньої освіти, «...Реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на ціннісних орієнтирах, які пов'язані з повагою до особистості учня та визнанням пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримкою його пізнавального інтересу, наполегливості, самостійності, підприємливості та ініціативності, розвитком критичного мислення та впевненості в собі» [2].

Тому цілі шкільної іншомовної освіти спрямовані не тільки на практичне опанування іноземної мови як засобом спілкування, а також на «формування в учнів здатності реагувати на труднощі у навчанні з використанням критичної рефлексії, спрямованої на удосконалення іншомовних навичок і мовленнєвого досвіду протягом життя відповідно до власних комунікативних потреб».

Сучасному учню необхідно набувати нові вміння та навички організації освітнього процесу через ефективне керування власним навчанням, визначення цілей та способів їх досягнення, аналіз і оцінювання ресурсів та інформаційних потоків, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя, бути активним, мобільним, готовим до постійного самовдосконалення. Розвиток цих вмінь тісно пов'язаний з рефлексією, здатністю до самоаналізу і саморозвитку, умінням спостерігати за власною поведінкою, аналізувати і оцінювати власні дії, емоції, думки, вчинки та планувати подальші дії.

Завдання вчителя – організувати освітню діяльність з урахуванням навчальних траєкторій учнів, створювати умови для розвитку їх рефлексивних умінь, які допоможуть у досягненні позитивних результатів навчання під час формування іншомовної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рефлексія як предмет дослідження вважалася пріоритетом психологічної науки. З недавнього часу вагомий внесок у вивчення рефлексії у професійній діяльності зроблено у галузі педагогіки. Вивчення проблеми розвитку рефлексивних умінь педагогів відображено в працях таких вчених, як І. Зязюн, І. Ісаєв, Б. Ковалев, А. Хуторський, В. Сластьонін, С. Кондратьєва, Н. Пастушенко, А. Лозенко, Н. Мельничук та ін.

Дидактичні основи рефлексії відображені в дослідженнях багатьох вчених (Ю. Бабанський, О. Саченко, В. Давидов, В. Паламарчук, Н. Бібік, Я. Кодлюк, В. Малихіна, Л. Титаренко та ін.)

Поняття «особистісна рефлексія», яке пов'язане з активізацією саморозвитку, самоорганізації особистості, розглядається у працях І. Беха, Н. Гуткіної, І. Семенова, С. Степанова як «рефлексивні уміння», які необхідні людині для дослідження своєї життєдіяльності.

Розвиток рефлексивних умінь необхідний не тільки вчителю для його професійного самовдосконалення, але й як уміння, яке він постійно, на кожному уроці повинен розвивати в учнів, що є потребою сьогодення.

Однак як теоретичні, так і практичні аспекти розвитку рефлексивних умінь учнів, діяльності вчителя з розвитку цих умінь під час удосконалення іншомовних навичок залишаються недостатньо розглянутими.

Мета статті: розглянути, описати діяльність учителя з розвитку в учнів рефлексивних умінь під час формування іншомовної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Для ефективної життєдіяльності у сучасному соціумі необхідно вміти швидко адаптуватися до постійних трансформацій, ефективно взаємодіяти, нестандартно мислити, бути активним, мобільним і готовим до постійного самовдосконалення. Тому перед закладами освіти постає завдання розвивати потребу учнів у самопізнанні, здатність до самоаналізу і саморозвитку.

Дитина потребує рефлексивних умінь не тільки для успішного навчання, але й для свого майбутнього особистого життя. Як практично в будь-якій життєвій ситуації розуміти та оцінювати взаємодію з іншими та себе у ній, розмірковувати над ходом і результатом своєї діяльності є дуже важливою умовою успішної комунікації, адаптації до умов сучасного життя, можливістю освоєння нових знань і умінь.

Труднощі рефлексивного характеру доволі часто виникають в учнів під час здійснення освітньої діяльності. Відсутність самопізнання, умінь аналізувати результати навчання, власні дії, думки негативно впливають на освітній процес.

Ми розглядаємо формування рефлексивних умінь учнів, яке відбувається у процесі іншомовного навчання на уроках англійської мови. Особливий зв'язок мови і рефлексії описував у своїх працях Дж. Дьюї. На його думку, мова поєднує і організовує значення, і тому педагоги повинні заохочувати своїх учнів не лише використовувати мову з практичною метою, але й як засіб засвоєння знань та розвитку мислення.

Щодо формування рефлексивних умінь учнів, то варто наголосити на тому, що важливим завданням освітніх закладів є таке навчання і виховання учнів, яке дає змогу перевести їхню особистісну позицію із пасивного сприймання змісту освіти у позицію активного суб'єкта освітньої діяльності. Необхідно допомогати учням стати суб'єктом діяльності передусім через виховання в них рефлексивних умінь, підвищення мотивації, впевненості у собі, формування умінь самостійно ставити собі навчальні завдання, планувати навчальну діяльність, здійснювати контроль за ходом своїх дій, оцінювати отримані результати та планувати подальші дії. Саме рефлексія є своєрідним показником активності учня як суб'єкта освітньої діяльності, формує бажання та вміння вчитися, є основою для саморозвитку учня,

допомагає привчити учня до самоконтролю, самооцінки, саморегулювання та формування звички до осмислення подій, проблем, життя.

Розуміючи важливість даного питання, звертаємо увагу вчителів на те, що під час організації освітнього процесу з формування іншомовної компетентності слід продумувати свою діяльність таким чином, щоб на кожному уроці постійно розвивати в учнів рефлексивні вміння, створювати умови для рефлексивного розвитку учнів. Необхідна спеціальна організація освітнього процесу, навчального середовища, навчальної взаємодії вчителя і учнів, відповідного навчального матеріалу, яка провокує дитину на активні дії. Планувати розвиток рефлексивних умінь необхідно поетапно у спільній діяльності з учнем.

Важливою умовою розвитку рефлексивних умінь учнів є створення рефлексивного середовища, встановлення довірливої атмосфери, що досягається завдяки партнерським відносинам між учнем і учителем. В освітній діяльності вчитель повинен сприяти формуванню учнів як відповідальних членів суспільства, здатних самотійно долати проблеми повсякденного життя, обирати шлях подальшого навчання відповідно до своїх інтересів і здібностей, відчувати відповідальність за результати своєї діяльності.

Насамперед вчитель має створити на своїх уроках емоційно-сприятливі умови для освітньої діяльності, роздумів, аналізу, розміркування, самотійного осмислення своїх дій, створити безпечне освітнє середовище. Для того, щоб навчити учнів рефлексувати, необхідно їх підтримувати, проявляти педагогічну інтуїцію, такт, намагатися бути мудрим, гнучким, доречно помічати і робити акцент на їхні сильні сторони і тільки потім звертати увагу на те, що слід удосконалити, доопрацювати.

Так як освітній процес організується і здійснюється педагогом для створення умов розвитку учнів, то всі компоненти рефлексії в освітньому процесі обумовлені рефлексією учня своєї діяльності в освітньому процесі. Саме цей компонент робить доцільним рефлексію діяльності педагога, рефлексію взаємодії. Для того, щоб зробити урок більш продуктивним, зрозуміти, що учні сприймають навчальний матеріал, отримати зворотний зв'язок від своїх учнів, вчитель використовує різні прийоми рефлексії.

Спочатку вчитель створює ситуації для розвитку рефлексивних умінь у спільній, колективній діяльності, намагається підключити кожного учня до колективної рефлексії для того, щоб вони комфортніше себе почували, вчилися один у одного, якщо щось не зрозуміли, і вчилися усвідомлювати свої внутрішні дії у співпраці з іншими. У процесі взаємодії в учнів з'являється можливість стати на місце іншого, зрозуміти причини дій іншої людини, адекватно сприймати себе і нести відповідальність за результат.

Наприклад, після виконання будь-якого групового завдання, вчитель пропонує учням рефлексивні питання для аналізу своєї групової діяльності: Чи сподобалося вам працювати разом? Які емоції у вас викликало це завдання? Про що нове ви дізналися? Як ви вважаєте, що вам вдалося (не вдалося)? Де ви помилилися? Щоб ви могли змінити наступного разу, коли отримаєте подібне завдання? Що ви знаєте зараз, чого не знали до виконання завдання?

Ці запитання спонукають учнів задуматися про те, що і як вони зробили і що треба зробити, щоб отримати кращий результат у майбутньому. Відповіді на ці запитання створюють відчуття досягнення.

Також учитель для отримання зворотного зв'язку про свою діяльність і для подальшого коригування і планування може запитати учнів, на яких аспектах завдання вони б хотіли, щоб учитель зосередив увагу, аби допомогти їм отримати кращий результат.

Для розвитку в учнів рефлексивних умінь учителі можуть використовувати різноманітні вправи.

– Вправа **«Оратор»**, коли вчитель пропонує учням подумати в групі про те, що їм краще за все вдалося при виконанні даного завдання або групового проєкту, дії, якими вони пишаються, і обрати один варіант. Далі встати обличчям до класу і сказати: «Ми не хочемо хвалитися, але...» і доповнити словами про свої досягнення.

– Групова вправа **«Хто я?»**. Учитель пропонує правдиво та відкрито закінчити речення: Три прикметника, які описують мене як гарного учня Три прикметника, які описують мене як не дуже гарного учня Одна з найкращих справ, зроблених мною сьогодні на уроці Коли я..., тоді я пишаюся собою. Відповіді обговорюються в групах або в парах. Після цього партнери можуть поділитися інформацією з класом.

– Також може бути використана групова вправа **«Оголошення»**. Тема оголошення може бути різною, наприклад, про мовну школу. «Запрошуємо на навчання до нашої мовної школи! Тільки тут ви зможете ...» Перерахуйте те, що ви вважаєте самим важливим у вивченні англійської мови (в групі). Відзначте те, що відноситься до вас (індивідуально).

Інші вправи для розвитку рефлексивних умінь під час взаємодії унів:

– **«Все одно ти молодець, бо ...»**. Виконується в парах. Перший учасник пари починає оповідання такими словами: «Під час вивчення англійської мови мені не вдається ...». Другий, дослухавши, повинен відповісти сказаному словами: «Все одно ти молодець, бо...». Ця рефлексивна вправа вчить учнів взаємооцінюванню і вмінню звертати увагу перш за все на позитивні результати. Згодом учасники змінюються ролями.

– **«Дай пораду однокласнику»**. Напишіть на аркуші паперу три проблеми (труднощі) у вивченні англійської мови. Поміняйтеся паперами зі своїм однокласником і напишіть один одному листа, в якому спробуйте дати пораду щодо подолання проблем (труднощів).

Також учитель за допомогою різних завдань (ситуацій) долучає учнів до самостійного проведення рефлексії. Коли учні розмірковують над відповіддю, вони вчаться самостійно виявляти і осмислювати навчальну проблему, що робить їх суб'єктом своєї діяльності, вчить аналізувати, оцінювати, вирішувати завдання, відповідати за результати навчання. Наприклад, учитель просить учнів на аркуші паперу написати ліворуч список всіх позитивних речей того, що їм вдається краще за все у вивченні англійської мови або на певному уроці, а праворуч аркуша написати список всіх негативних речей. Після виконання

вчитель пропонує питання для обговорення: Який із цих списків довший? Який із них більшою мірою визначає ваше ставлення до процесу навчання? Або вправа «**Мої сильні сторони**», коли кожен учень повинен сказати про свої сильні сторони – чого любить, вміє робити, відчуває впевненість під час виконання різних завдань. Ця вправа спрямована на підтримку позитивного настрою та самовпевненості в собі, аналізу своїх дій. Учитель зупиняє будь-які спроби самокритики, самозвинувачення. Вправа «**Лист до себе**»: напишіть на аркуші паперу три проблеми (труднощі) у вивченні англійської мови. Напишіть собі листа і в ньому спробуйте дати пораду собі щодо подолання проблем (труднощів). Прагніть бути максимально відкритим. Вправа «**Зараз я можу ...**»: поділіть аркуш на три колонки. У першій напишіть три (п'ять) дій, які ви не могли робити раніше, а зараз можете (розуміти діалог у запису, писати листа, розповідати про улюблену страву та ін.). У другій коротко напишіть, завдяки кому чи чому ви навчилися це робити. У третій дайте оцінку своїм діям (можуть бути позначки або за допомогою оціночних фраз: добре, відмінно, потребує допомоги вчителя інше). Вправа «**Я потребую допомоги**»: поділіть аркуш на три колонки, у першій напишіть три (п'ять) дій, які при виконанні викликають труднощі (розуміти діалог у запису, писати листа, розповідати про улюблену страву та ін.). У другій коротко напишіть у чому причина, на вашу думку. У третій – яку допомогу від учителя ви хочете отримати.

Сьогодні молодим людям нелегко почути, що вони зробили щось не так, але коли вони використовують рефлексію, саморефлексію, вони сприймають коментарі та поради вчителя позитивно і сприймають його не як ворога, а як наставника, помічника. Акт критичного аналізу свого навчання переміщує фокус з оцінки на те, чого учні навчилися, над чим ще слід попрацювати.

Всі ці вправи допомагають учням побачити, чого вони навчилися, проаналізувати свої сильні і слабкі сторони, результати навчання, зрозуміти, над чим ще треба працювати, і роблять їх більш відкритими до критики, надають можливість фіксувати для себе знання про свої незнання, виводячи себе у рефлексивну позицію.

Висновки. Отже, рефлексивний процес організовується вчителем цілеспрямовано для того, щоб розвинути в учнів уміння самоаналізу, самооцінювання своїх дій, можливостей, результату, краще зрозуміти свій власний рівень досягнень. Рефлексивний учень, аналізуючи свій досвід, розвиває навички критичного мислення і покращує свої результати навчання в майбутньому, визначає сфери, які потрібно вдосконалити, а також сфери, де він успішний, визначає причини успіху або невдачі, планує подальші дії, надає педагогу зворотний зв'язок про його діяльність. Тому вчителю слід використовувати різноманітні прийоми навчання для розвитку в учнів рефлексивних умінь під час освітнього процесу з формування іншомовної компетентності.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.

2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://cutt.ly/xCltfL4>.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
6. Іноземна мова : 5–9 кл. : модельна навч. програма для закл. заг. серед. освіти / Зимомря І. М., Мойсюк В. А., Трифан М. С., Унгурян І. К., Яковчук М. В. URL: <https://drive.google.com/file/d/1QtBRLiTcnKDCcA5JDu0CBL8crUo0DbNv/view>.
7. Терновик Н. А. Психологічні умови розвитку підлітка як суб'єкта пізнавальної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2006. С. 76–88.
8. Choy, S. C. & Oo, P. S. Reflective thinking and teaching practices: A precursor for incorporating critical thinking into the classroom? *International Journal of Instruction*. 2012. № 5 (1). P. 167-182.
9. Dewey J. *Howwethink*. Lexington, MA : D.C. Health and Company, 1960.